

חנה הרצוג וענת לפידות-פירילה (עורכות). **פרדוקס ספינת תזאוס: מגדר, דת ומדינה**. ירושלים: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד. 2014. 430 עמודים

רחל שרעבי*

תזאוס, מלכה האגדי של אתונה העתיקה, הוא גיבור מהמיתולוגיה היוונית שהרג את המינוטאורוס, יצור מכרתים שחציו אדם וחציו שור. פלוטארכוס, פילוסוף יוני נודע (45-120 לספירה), סיפר שהאתונאים שימרו את הספינה שתזאוס חזר בה מכרתים לאתונה, אולם במרוצת השנים הם נאלצו להחליף את כל קורותיה המתפוררות בזו אחר זו, עד ששום חלק ממנה לא שרד.

פלוטארכוס עורר ויכוח כששאל אם ספינה זו יכולה עדיין להיקרא "ספינתו של תזאוס". אם התשובה חיובית וספינה שהוחלפו כל קורותיה אינה משנה את זהותה, תתעורר בעיית זהות אחרת: נניח שקורות הספינה המקורית נגנבו, או פורקו משיקולים מקצועיים, ושימשו מחדש להרכבת ספינה במקום אחר. איזו משתי הספינות, אם בכלל, היא ספינתו של תזאוס?

פרדוקס זה, המכונה "פרדוקס ספינת תזאוס", עוסק בסוגיית שמירת הזהות של אובייקטים לאחר שינוי מרכיביהם. האניגמה של הזהות במצב מתמשך של פירוק ובנייה מחדש בעידן המודרני והפוסטמודרני היא לבו של קובץ המאמרים החשוב והמעניין זה, הבוחן כיצד שלוש הקטגוריות מגדר, דת ומדינה הן תוצר של הבניה חברתית מתמשכת.

את הקובץ פותח מאמרה של חנה הרצוג "התרת הסבך של המודרניות: ההבניה ההדדית של מגדר, דת ומדינה", המנתח את משולש היחסים שבין מגדר, דת ומדינה בחברה החרדית בישראל. באמצעותו הרצוג מדגימה כיצד שלוש הקטגוריות מצטלבות זו עם זו, אך גם ממשיכות לסמן גבולות.

בשלושת המאמרים הבאים הקטגוריות משמשות שחקניות משתנות. מאמרו של חוזה קזנובה "דתות פרטיות וציבוריות" בוחן את מקומן של הדת הפרוטסטנטית והקתולית בעיצוב המרחב הציבורי בארבע מדינות – ארצות הברית, פולין, ברזיל וספרד – ומאתגר את ההנחות בדבר תפקיד המודרניות והחילון בתנועות דתיות. דניז קנדיוטי במאמרה הקלאסי "נושאות ונותנות עם הפטריארכיה" טוענת שיש לבחון את הצטלבות הזהויות השונות המרכיבות את קהילת הנשים ולפענח את היחסים המגדריים בהקשר היסטורי וחברתי. סאבא מחמוד במאמרה "חינוך אֶתי ופוליטיקה של אוטונומיה אישית במצרים בת זמננו" טוענת כי האקטיביזם של נשים במסגדים במצרים הוא פוליטי, אולם השיח המקובל אינו מסווג אותו ככזה, ומציעה לשנות את ההגדרות המקובלות.

שני המאמרים הבאים מתמקדים בטקסטים המתפרקים ונבנים מחדש בעשייה הנשית. מאמרה של ענת לפידות-פירילה "האם כל כך הרבה זמן עבר מאז 1453 עד כי ילדיך שכחו?" זיכרונותיהן של דמיטרה וקה והלידה אדיב" מעיד שנשים מיוון ומתורכיה זיהו כבר בתחילת המאה העשרים את מורכבות זהותן, הבינו שבהיסטוריה הלאומית יש יסודות מדכאים לצד רכיבים משחררים וגיבשו אסטרטגיה של מחאה והשלמה. מאמרה של יעל שנקר "תשובתו של 'המת החי': על נופלים בקרב בספרות של נשים חרדיות" בוחן את השכול בספרות החרדית כמרחב שבו מתחדדות שאלות על הבניה לאומית, דתית ומגדרית, ומצביע על כך שהקטגוריות נשים וחברה חרדית אינן אחידות.

* החוג הרב-תחומי למדעי החברה, המכללה האקדמית אשקלון

בקטגוריית השכול דנה גם מראם מסארוי במאמרה "אבל וטראומה של הורים פלסטינים ששכלו את ילדיהם במהלך אינתיפאדת אל-אקצא: מגדר, דת ולאום". ממצאיה מראים שההגמוניה הגברית אימצה אסטרטגיה של שימוש במושגי הקרבה הנשענים על מקורות דתיים כדרך לקדם את סדר היום הלאומי הפלסטיני, אולם האימהות בוחרות באמצעי מאבק שקטים וחתרניים. נסים ליאון במאמרו "מגדר ומזרחיות דתית במדינת הלאום הישראלית בת זמננו" בוחן את מערך היחסים בין אתניות מזרחית למגדר נשי במרחב האורתודוקסי המתחדש בישראל וטוען כי יחסים אלו מתכוננים על רקע הבעיה המעמדית.

שלושת המאמרים הבאים בוחנים תופעות חדשות הצומחות במפגשים שבין הקטגוריות דת, מגדר ומדינה. חגי בועז במאמרו "בין 'תורתם אומנותם' ל'שירות לאומי': תולדות הגיוס לצה"ל ויחסי דת ומדינה בישראל ממבט מגדרי" חושף את תפקידו ומקומו השונה של המגדר בשתי פרשות שעלו לדיון ציבורי בראשית שנות החמישים: שחרור בחורי ישיבות וחובת השירות הלאומי לנשים דתיות. מאמרה של דפנה הקר "מרות המואבייה ועד נורלי הפיליפינית: זוגות בין-דתיים וגיוור במדינת הלאום היהודית" עוסק בהיבטים המגדריים של הגיוור ומראה כיצד המדינה הופכת לשחקן פעיל גם בהגדרת היחסים הבינאישיים. עידו שחר במאמרו "דיאלוגים מצטלבים: דמי מזונות, אילוצים ודרגות החופש של הקאדים בבתי הדין השרעיים בישראל" טוען כי אופי הרפורמה בבתי הדין השרעיים בישראל באמצע שנות התשעים והכלי המשפטי שנבחר למימושה נקבעו במידה רבה בשל נסיבות פוליטיות ששררו במדינה באותה עת.

אורית אבישי במאמרה "הדרכת כלות כבית ספר לנישואין: דת, מגדר ומדינה ברבנות ומחוצה לה" מראה באמצעות מוסד דתי אחר, הדרכת כלות, שהסטטוס קוו הוא מרחב שנערכים בו שינויים המונחים לא פעם על ידי דרישה של החברה הדתית. תגריד יחיאיונס במאמרה "מדינה, דת וכינון זרות ממוגדרת בחברה הפלסטינית בישראל" בוחנת דפוסי הצבעה של נשים פלסטיניות בבחירות לרשויות המקומיות ומסיקה שהזרות הלאומית שלהן מצטלבת עם זרות פנים-חברתית ודתית. שמוליק בכר במאמרו "גבולות החופש וכבלי השחרור: ייצוג נשים עירוניות לומדות ועובדות בקולנוע הפופולרי במצרים של שנות השישים" מראה שגם בעיצומו של פרויקט המודרניות וההלאמה של המרחבים הציבוריים במצרים נותרו הנשים כבולות לנורמות הפטריארכליות. את הקובץ מסיים מאמרה של ליאורה הנדלמן בעבור "בין דת למודרניות: האישה החדשה בשיח הטרומ-מהפכני באיראן", המנתח כתבי אינטלקטואלים איראנים ומסיק שהאידיאולוגיה השיעית-מודרניסטית שהתפתחה באיראן הטרומ-מהפכנית ביקשה להפוך את הנשים למודל חיקוי במאבק נגד המשטר המלוכני והמערב.

זהו קובץ מאמרים ראשון הבוחן מפרספקטיבה בין-תחומית את היחסים בין שלוש הקטגוריות מגדר, דת ומדינה. הוא נותן ייצוג הולם למגוון רחב של קבוצות במזרח התיכון ומחוצה לו, ומושאי המחקר בישראל מקבלים במה נאותה בהקשר של המרחב האסלאמי. חשיבות הקובץ גם בכך שהוא מציב במרכז את הנשים שהודרו בחקר הדת והמדינה, וההיבט המגדרי אף מודגש בו יותר משתי הקטגוריות האחרות. "העדפה מתקנת" זו מאפשרת לנשים להשמיע קול, לחשוף את הדרכים שבהן הן מאתגרות את ההסדרים החברתיים ולהוסיף ידע על החברה. משום כך הקובץ עשוי לשמש חוקרים מתחומי הסוציולוגיה, מדעי המדינה, ההיסטוריה והמשפט.

כל המאמרים יחד משכילים לחזק ולהדגים אמפירית את הטענות המרכזי של הספר, שעליו הצהירה הרצוג במאמרה (עמ' 24): קטגוריות המגדר, הדת והמדינה פועלות כקטגוריות נפרדות המקיימות יחסי תחרות וקונפליקט, ועם זאת הן מוכלאות ומקיימות ביניהן גם יחסי גומלין.

תפיסתה התיאורטית של הרצוג קושרת את היחסים ההיברידיים לאופן שבו הובנה השיח על המודרניות, והיא מצטרפת לחוקרים המערערים על הבינאריום הרווח עדיין בנרטיבים המודרניסטיים בין מסורת למודרניות ובין דת לחילוניות או למדינה (ידגר, 2010; שנהב, 2005). באומן (Bauman, 2000) השתמש במושג "מודרניות נוזילה" (liquid modernity) כדי לתאר את המצב המודרני שבו אף אחד מאופני החיים החברתיים אינו שומר על צורתו לאורך זמן. כמו קורות הספינה של תזאוס, גם תהליכי השינוי וההיברידיזציה הנחשפים בקובץ מעוררים את התהייה אם החברה נשארה אותה חברה.

מקורות

ידגר, י' (2010). *המסודרתיים בישראל: מודרניות ללא חילון*. ירושלים: מכון הרטמן ואוניברסיטת בר אילן.

שנהב, י' (2005). מעולם לא היתה הלאומיות מודרנית (וחילונית): על הכלאה וטיהור אצל ברונו לאטור. *תיאוריה ובקורת*, 26, 75-88.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.